

โรคพิษสุนัขบ้า : ภัยร้ายป้องกันได้ *

โรคพิษสุนัขบ้า หรือโรคกลัวน้ำ (rabies, hydrophobia) เป็นโรคที่ป่วยแล้วตายทุกราย เกิดขึ้นได้ในคนและสัตว์ เช่น สุนัข แมว สุนัข กระจับปี่ โค กระบือ ม้า แรคคูน สกังก์ ค้างคาว เป็นต้น โรคพิษสุนัขบ้าเป็นโรคสัตว์ติดคนที่เกิดจากเชื้อไวรัส (Rabies Virus) โดยเมื่อคนหรือสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ได้รับเชื้อเข้าไปในร่างกายจากการถูกสัตว์ที่ติดเชื้อข่วนหรือกัดสัตว์อื่นหรือมนุษย์ อีกทั้งน้ำลายของสัตว์ที่ติดเชื้อสามารถส่งผ่านเชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้าได้จากการสัมผัสกับตา ปากหรือจมูก เชื้อไวรัสนี้จะทำให้เกิดการอักเสบเฉียบพลันของสมอง ระบบประสาทถูกทำลาย ซึ่งโรคนี้สามารถวินิจฉัยได้หลังเริ่มแสดงอาการแล้ว และเมื่อเกิดอาการแล้วก็จะเสียชีวิตเกือบทั้งหมด มีเพียงไม่กี่คนที่รอดชีวิตจากการติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าหลังแสดงอาการ และได้รับการรักษาแบบมิลวอกีโพรโทคอล (Milwaukee protocol) การเสียชีวิตส่วนใหญ่เกิด 2 ถึง 10 วันหลังมีอาการแรก หากมีอาการแล้วโอกาสรอดชีวิตจะน้อยมากแม้ได้รับการรักษาอย่างเหมาะสมแล้วก็ตาม แต่เมื่อปี พ.ศ.2547 Jeanna Giese เป็นผู้ป่วยคนแรกที่ได้รับการรักษาชนิด intention-to-treat analysis เป็นบุคคลแรกที่มีการบันทึกคนรอดชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้าโดยไม่ได้รับการป้องกันโรคหลังสัมผัส เรียกว่า มิลวอกีโพรโทคอล (Milwaukee protocol) ซึ่งเป็นชุดของกระบวนการรักษาโรคพิษสุนัขบ้าระยะแสดงอาการในมนุษย์ มีองค์ประกอบสำคัญคือการทำผู้ป่วยหมดสติด้วยยาและให้ยาต้านไวรัส แต่เมื่อประมวลผลแล้วพบว่าไม่ประสบความสำเร็จ

การติดเชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้าในประเทศไทยมักพบในสุนัขมากที่สุด เมื่อคนหรือสัตว์ถูกสัตว์มีเชื้อกัด ข่วน หรือสัมผัสเชื้อ เชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้าจะเข้าทางบาดแผลหรือสัมผัสผ่านเยื่อเมือก โดยช่วงเวลาระหว่างการติดโรคและการเริ่มแสดงอาการ ปกติระหว่าง 1 – 3 เดือน แต่อาจจะมีได้น้อยกว่า 1 ถึงกว่าหนึ่งปี ขึ้นอยู่กับระยะทางที่ไวรัสโรคพิษสุนัขบ้าเข้าสู่ระบบประสาทส่วนกลาง สำหรับอาการและอาการแสดงหลังได้รับเชื้อนี้ เช่นในสุนัขจะมีพฤติกรรมเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งปกติจะชอบเล่นกับเจ้าของ ก็จะแยกตัวออกไป ซุกตัวเงียบ ส่วนสุนัขที่ปกติเคยกลัวคน จะแสดงพฤติกรรมตรงกันข้ามกับปกตินิสัย จะมาคลอเคลียคนแล้วจะมีไข้ ม่านตาขยาย ประมาณ 2 - 3 วัน ต่อมาคือระยะตื่นเต้น สุนัขจะมีอาการทางประสาท กัดแทะสิ่งของ โดยไม่แสดงอาการเจ็บปวด ตัวแข็ง ไม่อยู่นิ่ง อาการนี้ประมาณ ๑ - ๗ วัน ระยะอัมพาต สุนัขจะลั่นห้อย น้ำลายไหล ลูกไม้ได้ และตาย ส่วนในแมวจะหลบในที่มืด และมีอาการเช่นเดียวกับสุนัข ส่วนสัตว์ชนิดอื่น เช่น สุนัข อากาศทางประสาทเช่นเคี้ยวปาก น้ำลายไหล ไวต่อสิ่งแวดล้อม มักจะตายภายใน 3 - 4 วัน โค กระบือ จะมีอาการตื่นเต้น ขวิดหรือวิ่งไล่ชนสิ่งต่างๆ น้ำลายจะไหลยืด กัดฟัน ในสุนัขและแมว อาจแพร่เชื้อได้นาน ๑ - ๗ วัน ก่อนเริ่มแสดงอาการป่วยและตลอดเวลาที่แสดงอาการ โดยจะขับเชื้อไวรัสพิษสุนัขบ้าออกมาจากน้ำลายจนถึงตาย ประมาณ ๑๐ วัน

อาการและอาการแสดงในคน โดยช่วงระหว่างการติดเชื้อ จะมีอาการคล้ายไข้หวัดครั้งแรกประมาณ 2 ถึง 12 สัปดาห์ ระยะพักตัวอาจเพียง 4 วันและนานกว่า 6 ปี ขึ้นอยู่กับตำแหน่งและความรุนแรงของแผลที่มีการปนเปื้อนและปริมาณไวรัสพิษสุนัขบ้าที่เข้าสู่ร่างกาย เมื่อมีอาการแสดงจะมีอาการทางสมองโดยเยื่อสมองจะอักเสบ 2 - 3 วันแรก จะปวดเมื่อยตามร่างกาย ไข้ ปวดบริเวณรอยที่ถูกกัด ถึงแม้แผลจะหายแล้ว

มีอาการหงุดหงิด กระสับกระส่าย ตื่นเต้นต่อสิ่งเร้ารอบกาย ไม่ชอบแสง ลม น้ำลายไหล กล้ามเนื้อคอ กระตุก เกร็งขณะกลืน กลืนลำบาก จึงเรียกอาการกลืนน้ำ ต่อมาจะมีอาการเพ้อคลั่ง สลับกับอาการสงบ ซัก ผู้ป่วยบางรายอาจเป็นอัมพาต มีอาการแขนขาอ่อนแรง หมดสติ และเสียชีวิตในที่สุด

อาการของคนเป็นโรคพิษสุนัขบ้า จำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ แบบคลุ้มคลั่ง โดยเฉลี่ยจะเสียชีวิตภายใน 5 วัน โดยจะมีอาการอาละวาด ไม่อยู่สุข กระวนกระวาย ตื่นเต้นต่อสิ่งเร้าได้ง่าย เช่น เสียง แสง ลม ขณะอาละวาดอาจรู้สึกตัวบ้าง ไม่รู้สึกตัวบ้าง อาจจำไม่ได้ ไม่เข้าใจตนเอง จะเป็นเช่นนี้ประมาณ 2 - 3 วัน หลังจากนั้นจะเริ่มซึมเศร้า ไม่รู้สึกตัว ความดันโลหิตต่ำ ช็อคและอาเจียนเป็นเลือดได้ ต่อมาจะมีอาการกลัว น้ำ หรืออาจกลัวลม ซึมเศร้า ถอนหายใจ และมีการแสดงออกทางกาย คัน ปวดแสบร้อน ปวด ลึก ๆ ตรงที่เคยถูกกัด ซิกที่ถูกกัดขา ขนลุก รุม่านตาไม่สนองต่อแสง น้ำลายไหลมากผิดปกติ จนต้องบ้วน หรือถ่มออกเป็นระยะ ๆ สำหรับประเภทที่ 2 จะเป็นอัมพาต โดยเฉลี่ยเสียชีวิตใน 13 วัน มีอาการแขนขาอ่อนแรง ซึ่งผู้ป่วยมักมีประวัติถูกสุนัข แมว หรือสัตว์ป่า กัดหรือข่วนมาก่อน โดยสุนัขและแมวอาจแพร่เชื้อได้ 3-10 วัน ก่อนแสดงอาการป่วย ในสัตว์ป่า เช่น ค้างคาว สกั้งค์ พบว่ามีการปล่อยเชื้อในน้ำลายได้เร็วถึง 8-18 วัน ก่อนแสดงอาการ

เมื่อถูกสัตว์กัดควรปฏิบัติโดยการเก็บตัวอย่างส่งห้องปฏิบัติการ ควรกักขังสัตว์ไว้ในที่ปลอดภัย และ ฝ้าคู่อการประมาณ 15 วัน ไม่ควรทำลายสัตว์โดยไม่จำเป็น ควรปล่อยให้สัตว์ตายเอง ซึ่งจะตรวจพบเชื้อได้ง่าย และแน่นอน ในการส่งซาก หลังจากที่สัตว์ตายลง ถ้าเป็นสัตว์เล็กเช่นสุนัข แมว การส่งตัวอย่างอาจ ส่งเฉพาะหัว หรือส่งทั้งซากก็ได้ แต่ถ้าเป็นสัตว์ใหญ่เช่น โค กระบือ ต้องตัดหัวหรือสมองสัตว์ใส่ถุงพลาสติก แขน้ำแข็ง นำส่งห้องปฏิบัติการ เพราะตัวอย่างที่จะใช้ตรวจโรคคือสมองของสัตว์ ซึ่งต้องทำอย่างระมัดระวัง ไม่ใช้วิธีทุบที่กะโหลก เพราะอาจทำให้สมองและ ตรวจหาสมองส่วน ฮิปโปแคมปัส (Hippocampus) ได้ยาก แล้วส่งให้เร็วที่สุด โดยต้องปฏิบัติอย่างระมัดระวัง โดยผู้ทำการต้องสวมถุงมือ หรือใช้ถุงพลาสติกหุ้มมือให้ มิดชิด และล้างมือให้สะอาดหลังจากเก็บซาก ปัจจุบันสามารถส่งได้ที่สถานที่ใกล้เคียง เช่น ห้องปฏิบัติการ ชั้นสูตรโรค พิษสุนัขบ้า-ในคน ได้แก่ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์เชียงราย ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ ขอนแก่น ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์นครราชสีมา โรงพยาบาลปกเกล้า จ.จันทบุรี (งานไวรัสและ ภูมิคุ้มกัน) คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (ภาควิชาจุลชีววิทยา) คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ (ภาควิชาจุลชีววิทยา) ศูนย์ปฏิบัติการโรคทางสมอง โรงพยาบาล จุฬาลงกรณ์ สถานเสาวภา สภากาชาดไทย สำหรับห้องปฏิบัติการชั้นสูตรโรคพิษสุนัขบ้า-ในสัตว์ ได้แก่ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคเหนือ (ตอนบน) จังหวัดลำปาง ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ ภาคเหนือ (ตอนล่าง) จังหวัดพิษณุโลก ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัด ขอนแก่น ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตอนล่าง) จังหวัดสุรินทร์ ศูนย์วิจัย และพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคใต้ จังหวัดนครศรีธรรมราช ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาค

ตะวันออก จังหวัดชลบุรี ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ภาคตะวันตก จังหวัดราชบุรี สถาบันสุขภาพสัตว์แห่งชาติ

การรักษาหลังการสัมผัสสามารถป้องกันโรคได้ เมื่อให้ยันทันท่วงทีภายใน 10 วันหลังจากรับเชื้อ การล้างแผลส่วนน้ำและสบู่อย่างหมดจดทันทีเมื่อรับเชื้อ โดยต้องล้างภายใน 5 นาที และใช้เวลาล้าง 15 นาที หลังถูกสัตว์กัดหรือข่วน จะช่วยในการลดจำนวนอนุภาคไวรัสได้ และยังสามารถลดจำนวนเชื้อได้อีกด้วยการใช้โพวิโดนไอโอดีนหรือแอลกอฮอล์ในการทำแผล

การฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า แพทย์ผู้ทำการรักษาจะพิจารณาให้วัคซีนตามความเหมาะสมจากรอยแผลหรือลักษณะของบาดแผลที่ถูกกัดหรือข่วน หรือจากการสัมผัส เมื่อพิจารณาแล้วว่าสมควรต้องได้รับวัคซีน ซึ่งการให้วัคซีนโรคพิษสุนัขบ้าเข็มแรกควรให้โดยเร็วที่สุด ในกรณีของการฉีดใต้หนัง เข็มถัดมาจะฉีดในวันที่ 3, 7 และ 28 หลังฉีดวันแรก รวม 4 เข็ม และในกรณีของการฉีดเข้ากล้ามเนื้อ เข็มถัดมาจะฉีดในวันที่ 3, 7, 14 และ 28 รวม 5 เข็ม แพทย์อาจพิจารณาไม่ฉีดวัคซีนจนครบกรณีที่สามารสังเกตเห็นอาการของสัตว์ได้ ส่วนผู้ป่วยที่เคยได้รับวัคซีนอย่างน้อย 3 เข็ม (วันที่ 0, 3 และ 7) แล้วก่อนสัมผัสโรคครั้งนี้ ไม่ต้องได้รับภูมิโกลบูลิน โดยจะฉีดวัคซีนกระตุ้นในวันที่ 0 และ 3 (รวม 2 เข็ม) เท่านั้น หรือเข็มเดียวกรณีที่เคยฉีดเข็มสุดท้ายไม่เกิน 6 เดือน

การให้วัคซีนหลังการสัมผัสเชื้อประสบความสำเร็จในการป้องกันโรคอย่างสูงหากให้ทันท่วงที ปกติภายใน 6 วัน โดยได้ผลป้องกันโรคได้ถึงร้อยละ 100 แม้ได้รับวัคซีนช้าก็ยังได้ผลดี

อย่างไรก็ตามแม้โรคนี้จะเป็นภัยคุกคามถึงชีวิตได้เมื่อติดเชื้อ แต่ก็ยังเป็นโรคร้ายที่เราสามารถป้องกันได้โดยการ ไม่สัมผัส จับ หรือให้อาหารสัตว์ป่า หลีกเลี่ยงการเข้าไปใกล้สัตว์ที่มีพฤติกรรมผิดปกติ เช่น สัตว์หากินตอนกลางคืน ออกมาในช่วงกลางวัน หรือสัตว์ป่าแสดงท่าทางเป็นมิตรมากกว่าปกติ ไม่หยิบจับค้างคาวที่ตกอยู่บนพื้น ถ้าถูกสัตว์กัด ต้องล้างทำความสะอาดแผลด้วยน้ำ และสบู่ ถ้าถูกสัตว์ที่สงสัยว่าเป็นโรคพิษสุนัขบ้ากัดต้องรีบไปพบแพทย์ทันที กรมปศุสัตว์ให้คำแนะนำสำหรับบุคคลที่ถูกสัตว์กัดหรือข่วนเป็นหลักสำคัญ คือ “ล้างแผล ใส่ยา กักหมา หามหมอ” การรีบไปพบแพทย์โดยด่วน เพื่อรับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้ามีความจำเป็นอย่างยิ่ง และการป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าที่ดีที่สุดคือ ระวังอย่าให้ถูกสุนัขกัดหรือแมวกัด เพราะการติดเชื้อ ส่วนใหญ่จะมาจากน้ำลายสัตว์ที่เป็นโรคอยู่แล้ว ที่สำคัญที่สุด คือ การเสริมภูมิคุ้มกันในสุนัข ซึ่งเป็นสัตว์นำโรคหลัก รวมทั้งการควบคุมจำนวนสุนัข

แหล่งอ้างอิง

1. <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%82%E0%B8%A3%E0%B8%84%E0%B8%9E%E0%B8%B4%E0%B8%A9%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B8%82%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2>

2. <http://r36.ddc.moph.go.th/r36/uploads/document/59dbe3a8c9e07.pdf>

* เรียบเรียงโดย อาจารย์สุรสิทธิ์ ช่วยบุญ และอาจารย์ทัตติยา นครไชย อาจารย์ประจำ คณะพยาบาล
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต